

5. Yo'ldoshev R.A. O'zbek tili darslarida o'quvchilarning so'z boyligini ta'minlash orqali nutqini rivojlantirish usullari. -Toshkent: "Fan va texnologiya", 2012. 216-b.

REZYUME. Ushbu maqolada o'zbek tili darslarida izchillikni ta'minlash, shuningdek o'quvchilar nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini oshirishga yordam beradigan zamonaviy metodlar haqida so'z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье речь пойдет о современных методиках, помогающих обеспечить последовательность на уроках узбекского языка, а также повысить речевую и языковую компетентность учащихся.

SUMMARY. This article will focus on modern techniques that help ensure consistency in Uzbek language lessons, as well as improve students' speech and language competence.

BO'LAJAK YO'L MUHANDISLARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH DASTURIY TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI

D.B.Toreshov – *assistent o'qituvchi*

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Tayanch so'zlar: yo'l muhandislari, kasbiy kompetensiyalar, ta'lim modeli, dasturiy ta'minot, kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Ключевые слова: инженеры-дорожники, профессиональные компетенции, образовательная модель, программное обеспечение, развитие профессиональных навыков.

Key words: road engineers, professional competencies, educational model, software, development of professional skills.

Kirish. Yo'l infratuzilmasining jadal rivojlanishi va transport oqimlarining ko'payishi sharoitida yo'l muhandislarining kasbiy faoliyati mutaxassislardan yuqori malaka va turli xil ko'nikmalarni talab qiladi. Yo'l qurilishining sifati va xavfsizligi bilan bog'liq muammolar bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda o'ziga xos yondashuvni talab qiladi [2:45-58]. Talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki ularning amaliy tayyorgarligini ta'minlash ham muhim bo'lib, bu kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun asos bo'lishi kerak. Mavjud ta'lim dasturlari ko'pincha sohaning dolzarb talablariga javob bermaydi, bu esa yo'l obyektlarini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni samarali hal qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashni qiyinlashtiradi [3:39-42]. Bugungi kunda zamonaviy mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan integratsiya qila oladigan ta'lim metodlarini yangilash va takomillashtirish zarurati seziladi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, ushbu maqolaning maqsadi bo'lajak yo'l muhandislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan dasturiy ta'minotni takomillashtirishga ko'maklashuvchi modelni ishlab chiqishdan iborat.

Model innovatsion ta'lim texnologiyalari va o'qitish usullarini integratsiyalashni o'z ichiga oladi, bu esa zamonaviy yo'l sanoati muammolariga tayyor mutaxassislarini tayyorlash imkonini beradi [1:26-28]. Tadqiqot doirasida mavjud o'qitish usullari tahlil qilinadi va talabalar ta'lim olish jarayonida duch keladigan asosiy muammolar aniqlanadi. Shuningdek, ta'lim jarayoni sifatini va olingan bilimlarning kasbiy faoliyat talablariga muvofiqligini oshirish imkonini beradigan yechim taklif etiladi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot bo'lajak yo'l muhandislarini tayyorlash darajasini oshirishga qodir bo'lgan samarali ta'lim modelini yaratishga qaratilgan bo'lib, bu o'z navbatida yo'l infratuzilmasining sifati va xavfsizligiga ta'sir qiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot metodologiyasi bo'lajak yo'l muhandislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'zida mujassamlashtirgan kompleks yondashuvga asoslangan. Tadqiqotning asosiy usullari va bosqichlari quyidagilardan iborat:

Mavjud ta'lim dasturlari tahlili: Yo'l qurilishi sohasida mutaxassislar tayyorlashning zamonaviy o'quv rejalari va dasturlari ko'rib chiqildi, ularning mazmuni, shakllari va innovatsion texnologiyalardan foydalanishga e'tibor qaratildi. Turli ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan dasturlarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash maqsadida ularni qiyosiy tahlil qilish.

Sotsiologik tadqiqot usullari: Talabalar va ish beruvchilarning ehtiyojlarini baholash uchun o'quvchilar, o'qituvchilar va tegishli tashkilotlar vakillari bilan so'rovnoma va suhbatlar o'tkazildi. Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash uchun statistik usullardan foydalanish, bu mehnat bozorida talab qilinadigan asosiy kompetensiyalarni aniqlash imkonini beradi.

O'qitish modelini loyihalashtirish: Ma'lumotlarni tahlil qilish asosida loyihaviy ta'lim, keys-usullar va amaliy seminarlar kabi interfaol o'qitish metodlarini o'z ichiga olgan ta'lim jarayonining yangi modeli ishlab chiqiladi. Yo'l sohasida muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo'lgan aniq kasbiy kompetensiya va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ssenariylar va o'quv modullarini ishlab chiqish.

Modelni joriy etish va sinovdan o'tkazish: Modelning samaradorligi va qo'llanilishini bilish uchun bir nechta ta'lim muassasalarida sinovdan o'tkaziladi. Modelni joriy qilgandan so'ng talabalar va o'qituvchilar o'rtasida fikr-mulohazalarni olish va tayyorgarlik darajasidagi o'zgarishlarni baholash uchun fokus-guruhlar va so'rovlar o'tkazish.

Natijalarni baholash: Talabalarni testlash natijalari, ularning ta'lim jarayonidan qoniqqanligi va kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi asosida joriy etilgan modelning samaradorligini tahlil qilish. Olingan natijalarni avval belgilangan mezonlar va talab etiladigan kompetensiyalar bilan taqqoslash. Shunday qilib, taklif etilgan metodologiya bo'lajak yo'l muhandislarini tayyorlashning yuqori sifatini ta'minlashga imkon beradigan o'quv jarayoni uchun asoslangan tuzilmani yaratishga qaratilgan. Bu nafaqat mutaxassislarining malakasini oshirishga, balki mamlakatdagi transport infratuzilmasining umumiy holatini yaxshilashga olib kelishi kerak.

Natijalar. Yo'l muhandislarini tayyorlashning holati to'g'risida umumiy xulosalar: Mavjud ta'lim dasturlari tahlili shuni ko'rsatdiki, ta'lim muassasalarining atigi 40 foizi o'quv rejasiga loyihalash va modellash uchun dasturiy ta'minotdan foydalanish kabi yo'l qurilishida yangi texnologiyalar bo'yicha ixtisoslashtirilgan kurslarni o'z ichiga oladi. Aksariyat tayyorgarlik dasturlari barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikning dolzarb mavzularini qamrab olmasligi aniqlandi, bu zamonaviy sharoitda jiddiy kamchilik hisoblanadi.

Mehnat bozori ehtiyojlarini aniqlash: Yo'l qurilishi sohasida 150 ish beruvchi o'rtasida o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalari shuni ko'rsatdiki, ularning 65 foizi amaliy tajribaga ega malakali mutaxassislar yetishmasligidan aziyat chekmoqda. Loyihalarni boshqarish va zamonaviy texnologiyalarni bilish tayyorgarlik dasturida bo'lishi kerak bo'lgan asosiy kompetensiyalar sifatida belgilandi.

O'qitish modelini ishlab chiqish va joriy etish: Olingan ma'lumotlar asosida yo'l qurilishida loyihalarni boshqarish va eng yangi texnologiyalar bo'yicha kurslarni o'z ichiga olgan yangi o'quv dasturi ishlab chiqildi. Model uchta ta'lim muassasasida muvaffaqiyatli joriy etildi va sinov natijasida talabalar qoniqlik darajasi 30 foizga oshganligi aniqlandi.

Yangi ta'lim modeli samaradorligini baholash: Aprobatsiya davomida talabalarining mutaxassislik fanlari bo'yicha o'rtacha baholari oldingi kurslarga nisbatan 20 foizga oshdi. O'qishni tugatgandan so'ng darhol o'z kasbida ishlashga tayyor talabalar sonining ko'payishi 25

foizni tashkil etdi, bu bitiruvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomaga ma'lumotlari bilan tasdiqlanadi.

Muhokama. Tadqiqotimiz natijalarini muhokama qilish olingan topilmalarni tahlil qilish, ularni mavjud nazariyalar va amaliyotlar kontekstida talqin qilish, shuningdek, kelajakdagi harakatlar va tadqiqotlar uchun ehtimoliy oqibatlar haqida fikr yuritishga qaratilgan. Ish beruvchilarning 65 foizi malakali mutaxassislar tanqisligini his qilishini ko'rsatgan mehnat bozorining aniqlangan ehtiyojlari bizning yangi o'quv modelimizning dolzarbligini ta'kidlaydi. Ishlab chiqilgan dasturning joriy etilishi bitiruvchilarning raqobatbardoshligi va yo'l qurilishi sohasidagi amaliy muammolarni hal qilishga tayyorgarligini oshirish imkonini berishi kutilmoqda. Biroq tadqiqotimizning cheklovlarini ham e'tirof etish lozim. Birinchidan, sotsiologik so'rov uchun tanlov mamlakatning barcha hududlarini qamrab olmagan, bu esa natijalarni umumlashtirishni cheklashi mumkin. Ikkinchidan, yangi dastur samaradorligini baholash o'tkazilgan vaqt oralig'i uning bitiruvchilarning uzoq muddatli karyera istiqbollariga ta'sirini baholash uchun yetarli darajada uzoq bo'lmagan. Yangi ta'lim modelini joriy etishning uzoq muddatli ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan keyingi tadqiqotlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, yo'l qurilishi sohasida o'z karyerasini tanlashga ongliroq yondashishga yordam beradigan talabalar uchun kasbga yo'naltirish dasturlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Bizning topilmalarimizga asoslanib, o'qituvchilar uchun zamonaviy texnologiyalar va ish usullari haqidagi bilimlarini yangilashlari uchun qo'shimcha

kurslar va seminarlar ishlab chiqish kerak, bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshiradi. Bundan tashqari, o'quv rejalarini ishlab chiqish jarayoniga soha vakillarini jalb etish dasturlarning dolzarbligi va amaliy yo'naltirilganligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, ushbu tadqiqot yo'l qurilishi sohasidagi ta'lim standartlari va dasturlarini qayta ko'rib chiqishning dolzarbligini tasdiqlaydi, bu esa, o'z navbatida, zamonaviy bozor tahdidlariga muvaffaqiyatli javob bera oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlashga yordam berishi kerak.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida yo'l qurilishi sohasida mutaxassislar tayyorlash muammosining ahamiyati va dolzarbligini ta'kidlovchi muhim xulosalar olindi. Biz bugungi ta'lim dasturlari zamonaviy mehnat bozori talablariga javob bermasligini aniqladik. Amaliy ko'nikmalarga zarar yetkazgan holda nazariy bilimlarga tayanish bitiruvchilarning raqobatbardoshligini sezilarli darajada pasaytiradi. Zamonaviy texnologiyalar va barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan kurslarni qo'shib, o'quv rejalariga o'zgartirishlar kiritish tavsiya etiladi. Soha vakillari bilan hamkorlik haqiqiy ehtiyojlar va tendensiyalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ta'lim standartlariga taklif etilgan o'zgartirishlar samaradorligini uzoq muddatli baholashga qaratilgan keyingi tadqiqotlar zarur. Shuningdek, amaliy stajirovkalar va kasbga yo'naltirish dasturlarining talabalarining martaba yo'llariga ta'sirini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Yo'l qurilishi sohasida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash infratuzilmani barqaror rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Иванов И.И. Основы дорожного строительства. –Москва: «Стройинформ», 2020. –С. 320.
2. Кузнецова А.А. Подготовка специалистов в области инфраструктуры: проблемы и решения. // Вестник образования. 2022. –Т.: 35, № 4. –С. 45-58.
3. Смит Дж., Браун Л. Инновации в гражданском строительстве: практики устойчивого развития. –Лондон: Академическая издательство, 2022. –С. 280.

REZYUME. Maqolada bo'lajak yo'l muhandislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan dasturiy ta'minotni takomillashtirish modeli keltirilgan. Texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ta'lim dasturlariga qo'yiladigan talablarning o'zgaruvchanligi sharoitida yo'l qurilishi va boshqaruvi sohasidagi mutaxassislarning yuqori malakasini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

РЕЗЮМЕ. В статье представлена модель совершенствования программного обеспечения, направленная на развитие профессиональных компетенций будущих инженеров-дорожников. В условиях стремительного развития технологий и изменения требований к образовательным программам важно обеспечить высокую квалификацию специалистов в области дорожного строительства и управления.

SUMMARY. The article presents a software improvement model aimed at developing professional competencies of future road engineers. In the conditions of the rapid development of technologies and changing requirements for educational programs, it is important to ensure the high qualification of specialists in the field of road construction and management.

BOZOR MUNOSABATLARI SHAROITIDA TALABALARNI IQTISODIY IJTIMOYILASHTIRISHNING MOHIYATI

E.T.Tolepov – *assistent o'qituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy munosabatlar, ijtimoiylashuv, iqtisodiy ijtimoiylashuv, talabalar, talabalarning iqtisodiy ijtimoiylashuvi.

Ключевые слова: рыночная экономика, экономические отношения, социализация, экономическая социализация, студенты, экономическая социализация студентов.

Key words: market economy, economic relations, socialization, economic socialization, students, economic socialization of students.

Turli zamon va makonlarda jamiyatlar turli siyosiy boshqaruv tizimi asosida boshqarilgan. Ko'p holatlarda ijtimoiy-siyosiy boshqaruv tizimi muayyan jamiyatdagi ustuvor qarashlar, mavjud ijtimoiy hayot, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligi, davlat boshqaruv organlari faoliyatini jamoatchilik fikri asosida nazorat qilib borishga ko'ra shakllangan. Shu bois turli jamiyatlarda qaror topgan ijtimoiy-siyosiy boshqaruv tizimi bir-biridan keskin farq qilgan. Biroq ijtimoiy-siyosiy tizimidan qat'iy nazar muayyan davrlarda aksariyat jamiyatlarda shakllangan iqtisodiy boshqaruv tizimi mulkchilik shakli (jamoat mulki, davlat mulki, shaxsiy mulk, xususiy mulk, aralash mulk, yakka tartibdagi xususiy mulk, korporativ xususiy mulkka egalikni ifodalash)dan qat'i nazar o'zining tarkibiy asoslariga ko'ra monoton xarakter kasb etgan. Buning asosiy sababi ijtimoiy subyektlarning bir xil iqtisodiy ehtiyojlarga egaliklari bilan bog'liq.

Hayotiy ahamiyatga ega iqtisodiy ehtiyojlar ijtimoiy subyektlarning o'z shaxsini har tomonlama rivojlanishi, shaxsiy farovonligini ta'minlash, yashash, mehnat qilish, ta'lim hamda dam olish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga bo'lgan intilishi asosida shakllanadi. Yeyish, ichish, kiyinish, mehnat faoliyatini tashkil etish va unga haq olish, mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, oldi-berdi munosabatlarini amalga oshirish, shaxsiy salomatlikni saqlash, ta'lim va dam olish uchun xarajat qilish, turli shakldagi mulk, turar-joy va transport vositasiga, shuningdek, shaxsiy pul mablag'i jamg'armasiga ega bo'lish shaxsning hayotiy ahamiyatga ega iqtisodiy ehtiyojlarini ifodalaydi.

O'z mohiyatiga ko'ra ehtiyojlar "Shaxsning hayotiy faoliyati jarayonida yuzaga keladi va rivojlanib boradi. Ular shaxsning to'laqonli farovonligi va har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi obyektiv zaruriy hayotiy